

переконання та бажання підставами? Якщо ні, то який між ними стосунок? Яку роль вони відіграють для мотивації і пояснення дій?» тощо [6, с. 12]. Адже, як висновок дослідниця, «у філософії дії <...> належність та існування усвідомлюються як взаємопов'язані модуси людської активності. Методологічним засобом аналізу став принцип перформативності: аналізоване явище береться у власній здійсненності, чинності. Людина як дієвець є залученою у спільносвіт як тло для власної активності. Людина-дієвець конститує зсередини своєї активності саму себе, світ навколо у його фізичних, соціальних і нормативних модусах» [6, с. 331].

Проте дані цитатії, напевно, ставлять більше запитань, ніж дають відповідей щодо заявленої у статті проблематики. Тому саме (пост)некласичний етап у виокремленні категорії розуміння та її логічного здійснення – категорії інтерпретації потребує окремого текстового формату. Це фактично є постановкою мети і окресленням основної проблематики нашої майбутньої наукової публікації. Тож підсумуємо: сучасна степістемологічна доба (зокрема, проекти аналітичної епістемології ЖТВ-теорій (justified-true-belief) та аналітичної герменевтики [11, р. 200] ставить перед дослідниками-гуманітаріями і філософами цілу низку надскладних завдань, які можуть бути вирішені тільки на ґрунті адекватних міждисциплінарних проектів і практик, таких як філософія дії та аналітична герменевтика.

Список використаних джерел

1. Богачов А. Досвід і сенс. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 336 с.
2. Бондарчук І. А., Комісар Л. П. Логіка і методологія наукового пізнання (гуманітарні науки): навчально-методичний посібник для ІХ семестру. – К.: ЛОГОС, 2014. – 84 с.
3. Виндельбанд В. Избранное. Дух и история; [пер. с нем]. – М.: Юристъ, 1995. – 688 с.
4. Гадамер Х.-Г. Значение гуманистической традиции для гуманитарных наук; [пер. с нем. Б. Бессонова] // Истина и метод: Основы филос. герменевтики. – М.: Прогресс, 1988. – С.44–60.
5. Європейський словник філософій: Лексикон неперекладностей. Том третій. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2013.
6. Лактіонова А. В. Філософія дії: монографія. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2016. – 367 с.
7. Риккёр П. Герменевтика. Етика. Политика. Московские лекции и интервью; [пер. с фр. С. Зенкина]. – М.: Прогресс, 2005.
8. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре; [пер. с нем. С. А. Никитина] // Культурология XX век. Антология. – М.: Прогресс, 1995. – С.75–169.
9. Соболева М. Е. Философская герменевтика: понятия и позиции. – М.: Академический Проект; Гаудеамус, 2014. – 151 с.
10. Шашкова Л. О. Гуманитарное познание: новые вызовы эпистемологии // Вісник Національного авіаційного університету: Філософія. Культурологія. – 2006. – №1 (3). – С.57–63.
11. Goldman A. Epistemology: a Contemporary Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 298 p.

References

1. Bogachov A. Dosvid i sens. – K.: DUH I LITERA, 2012. – 336 s.
2. Bondarchuk I. A., Komisar L. P. Logika i metodologija naukovogo piznannja (gumanitarni nauky): navchal'no-metodychnyj posibnyk dlja IX semestru. – K.: LOGOS, 2014. – 84 s.
3. Vindel'band V. Izbrannoe. Duh i istorija; [per. s nem]. – M.: Jurist#, 1995. – 688 s.
4. Gadamer H.-G. Znachenie gumanisticheskoj tradicii dlja gumanitarnyh nauk; [per. s nem. B. Bessonova] // Istina i metod: Osnovy filoz. germenevтики. – M.: Progress, 1988. – S.44–60.
5. Jevropejs'kyj slovnyk filosofij: Leksykon neperekladnostej. Tom tretij. – K.: DUH I LITERA, 2013.

6. Laktionova A. V. Filosofija dii': monografija. – K.: VPC «Kyj'vs'kyj universytet», 2016. – 367 s.

7. Rikjor P. Germenevtika. Jetika. Politika. Moskovskie lekicii i interv'ju; [per. s fr. S. Zenkina]. – M.: Progress, 2005.

8. Rikkert G. Nauki o prirode i nauki o kul'ture; [per. s nem. S. A. Nikitina] // Kul'turologija XX vek. Antologija. – M.: Progress, 1995. – S.75–169.

9. Soboleva M. E. Filosofskaja germenevtika: ponjatija i pozicii. – M.: Akademicheskij Proekt; Gaudeamus, 2014. – 151 s.

10. Shashkova L. O. Gumanitarne piznannja: novi vyklyky epistemologii' // Visnyk Nacional'nogo aviacijnogo universytetu: Filosofija. Kul'turologija. – 2006. – №1 (3). – S.57–63.

11. Goldman A. Epistemology: a Contemporary Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2014. – 298 p.

Komisar L. P., PhD in Philosophy, is Associate Professor of Philosophy at the Department of English Philology and Philosophy of Language at Kyiv National Linguistic University (Ukraine, Kyiv), ludmila.komisar@gmail.com

Understanding / interpretation: a panorama of methodological searches in (post)epistemology of humanities

The article sets the problem of understanding and interpreting as universal cultural and logical categories through the prism of polymorphism of methodology of modern humanities. We offer a panoramic view of the relevant methodological searches, taking into account the genesis of the classical concept «Geisteswissenschaften» from the German intellectual tradition to conceptualization of the terms «understanding» and «interpretation» as leading positions of philosophical hermeneutics in the twentieth century. In the end, we defend the idea that the modern humanitarian knowledge has a fundamentally argumentative character, and its value resources are oriented to the latest interdisciplinary trend of (post)epistemology and remain open to research and constructive analysis.

Keywords: analysis, humanities, interpretation, polymorphism, (post) epistemology, understanding, philosophical hermeneutics.

* * *

УДК 316(477)

Кочура Н. М., кандидат філософських наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного права та соціально-гуманітарних дисциплін, Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Україна, Київ), island_3000@ukr.net

ГУМАНИЗАЦІЯ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Гуманітарна сфера, зокрема – сфера освіти та виховання мають бути активно задіяні у визначенні і формуванні конкретних кроків для досягнення спільної стратегічної мети – гуманізації суспільного розвитку та підвищення рівня його безпеки.

В статті розглядається питання формування світоглядно-ціннісних орієнтацій та настанов в координатах постмодерністської парадигми культури, а також осмислюється їх вплив на гуманітарну безпеку нації.

Акцентується увага на таких світоглядно-ціннісних настановах і орієнтирах, як аксіологічний плюралізм, конформізм та радикалізм, відзначається їх вплив на формування світоглядної культури, національної ідентичності і гуманітарної безпеки нації.

Ключові слова: гуманітарна сфера, світоглядна культура, світоглядно-ціннісні орієнтації і настанови, постмодернізм, гуманітарна безпека нації, українське суспільство.

У формуванні конкретних кроків для досягнення спільної стратегічної мети – гуманізації суспільного розвитку та підвищення рівня його безпеки, важливу роль відіграє гуманітарна сфера, зокрема – сфера освіти та виховання. Відтак, актуальним для сьогодення є питання формування світоглядно-ціннісних орієнтацій та настанов в гуманітарній сфері, а також осмислення їх впливу на гуманітарну безпеку нації в координатах так званої постмодерністської парадигми культури.

Розвиток українського суспільства в координатах так званого постмодерністського розуміння являє собою **колаж**, на перший погляд, мало сумісних концепцій і напрямів:

Багатозначність виокремлених понять накладає характерний відбиток не лише на зміст політичного, але й в широкому розумінні гуманітарного дискурсу, що в свою чергу приховує одне з актуальних питань – формування **світоглядно-ціннісних орієнтацій і настанов**, як важливих чинників **гуманітарної безпеки нації**.

Світоглядно-ціннісні орієнтації – найзагальніша ціннісна спрямованість пізнавальної та духовно-практичної діяльності людини. Зокрема – це орієнтації у ставленні особистості, до людини як суб'єкта соціальних відносин, до цінностей життя до релігійних цінностей, до загальнолюдських цінностей [1, с. 100].

За радянських часів проблема світоглядного виховання, а відтак і формування світоглядно-ціннісних орієнтацій громадян, вирішувалась переважно шляхом пропаганди комуністичного світогляду. Метою формуючого впливу на людину було тоді наповнення її свідомості однорідним змістом, вираженим, зокрема, у комуністичній ідеології. Нині очевидним є те, що українське суспільство вибудовується на основі взаємовідносин, що мають неоднорідні і навіть протилежні світоглядно-ціннісні уявлення, орієнтації, що ґрунтуються на різних життєвих і політико-ідеологічних досвідах. З огляду на це, мова піде скоріше про формування світоглядної культури як орієнтуючого духовно-ідеологічного базису гуманітарної безпеки нації.

Гуманітарна безпека нації (гуманітарна складова політики безпеки) – це напрям державної чи міжнародної відповідної політики, спрямований, згідно із Законом України «Про основи національної безпеки», на реалізацію пріоритетів національних інтересів у гуманітарній сфері: це – розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу Українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення, а також на запобігання небезпекам, які спричинені несприятливими для реалізації національних інтересів мотиваціями, намірами та діями світоглядно-ціннісного походження [2 с. 8].

В добу демократичного розвитку України світоглядна культура стає масовою реальністю тоді, коли з'являється реальне підґрунтя для світоглядного плюралізму, основа якого – конкуренція різних світоглядних орієнтирів і цінностей. Це є базисом для реалізації всіх наявних в культурі світоглядних тенденцій.

Виходячи з зазначеного, можемо говорити, що світоглядний плюралізм становить необхідну умову розвитку **світоглядної культури громадян**.

Світоглядна культура – свідомо відрефлексоване особистістю ставлення до світу, вільно прийнята, а не нав'язана, чи несвідомо засвоєна система цінностей [3]. Поняття «світоглядна культура» вживають також поряд з термінами «політична культура», «моральна культура», «культура виробництва».

Відомим на сьогодні є твердження про те, що кожна людина повинна мати можливість вибору, гарантовану законом. Тож з'являється суспільна потреба зосередити зусилля з формування світоглядної культури не на пропагандистських, агітаційних і рекламних акціях, а на створенні таких умов соціалізації громадян, які б забезпечували достатній розвиток їх світоглядної свідомості. Зважаючи на це, певна спрямованість світоглядного розвитку суб'єктів суспільних відносин, під якою ми розуміємо світоглядно-ціннісну орієнтацію, має стати метою формуючих впливів, зокрема з боку громадських інститутів.

Напрацювання зі світоглядно-ціннісної проблематики в цьому напрямі спостерігаємо у вчених пострадянського, в тому числі і вітчизняного наукового простору, зокрема: А. В. Азархіна, А. І. Ізвєкова, О. П. Лановенка, М. Т. Степика, В. О. Пироженка, В. Ф. Ятченка та інших дослідників.

У даній статті маємо намір продовжити аналіз окресленої теми, актуалізувавши увагу на специфічних **характеристиках світоглядної свідомості** людини в умовах постмодерної парадигми культури, а також на осмисленні впливу сучасних світоглядних рис на гуманітарну безпеку нації.

Постмодерністський світ – це перехід до нової парадигми осмислення світу, підґрунтям якої стали принципи, протилежні за змістом системоутворюючим настановам модерно-проектного індустріального світу, тобто це прагнення до дераціоналізації, множинності ключових причинних зв'язків, плюралізму тощо [4, с. 44–46].

З огляду на це, візьмемо до уваги думку про те, що в сучасному демократичному суспільстві протилежні світоглядні позиції суб'єктів суспільних відносин – не лише норма, а й дієвий елемент динамічної соціальної організації. Разом з тим, означений підхід не спирається на цілковите заперечення необхідності впливу певних громадських структур, які мають на меті змістовне спрямування світоглядного розвитку. Особливо важливим такий вплив бачиться в **епоху постмодерну**, коли в етичних установках стверджується релятивізм, що в науковій думці пов'язують у значній мірі зі «зникненням суб'єкта» [4; 5].

В українському суспільстві, як частині загальноєвропейської соціокультурної спільноти маємо ситуацію,

коли формування світоглядно-ціннісних орієнтацій, спрямованих на забезпечення гуманітарної безпеки нації значною мірою ускладнюється. Сучасні реалії, свідчать, що світогляд мас піддається всебічному маніпулюванню з використанням засобів масової комунікації та пропаганди.

Масова культура перетворилася нині на галузь індустрії, де різні форми ідеологічного впливу можуть з успіхом відтворювати у світоглядній свідомості різні **соціальні міфи**, відчужуючи людей від справжніх цінностей культури, поглиблюючи розрив між матеріальним виробництвом як засобом панування людини над природою і духовним виробництвом людини.

**Деякі сучасні соціальні міфи,
що продукуються в масовому
інформаційному середовищі**

– міф, що всі проблеми соціальної сфери лежать у ресурсній площині, а інституціональні перетворення є другорядними;

– міф про те, що соціальна політика має бути похідною від економічної;

– міф про те, що становлення ринкової економіки неминуче пов'язане з істотним розширенням і зростаючою нерівністю та ін.

Зокрема, вища освіта, що репрезентує вагомий гуманітарний пласт, де формуються світоглядно-ціннісні орієнтації суб'єктів суспільної діяльності, поступово перетворюється на специфічну форму самоорганізації, де суб'єкт освіти не потребує сторонньої допомоги для вибудови світоглядної позиції, що певною мірою поєднувалася би з комплексом отримуваних професійних знань. Ускладнення процесів, пов'язаних із диференціацією наук і спеціальностей, розширення потоку інформації не допускає можливості конструювати цілісну концепцію особистості, яку можна було б створити за використанням відомих методів соціального виховання, застосовуваних у попередніх моделях вищої освіти [5, с. 10–11].

Завдання світоглядного виховання, що охоплює формування світоглядно-ціннісних орієнтацій з метою гуманітарної безпеки нації, зазнає нині світоглядних цільових колізій. Якщо в початковій і середній школі виховання пов'язується з прилученням учнів до певних норм поведінки, необхідних навичок і вмінь, направлених суспільством, то в системі вищої освіти привиття, а тим більше, нав'язування визначених систем світорозуміння практично вилучається, позаяк **сам суб'єкт освіти вирішує головне прагматичне завдання вдалого входження в процес самореалізації на ринку праці**. Причому, очевидним є ототожнення студентом його політичної і моральної поведінки з поведінкою робітника на ринку праці, – підкреслює вітчизняний філософ В. Ятченко [6, с. 176]. Отже, світогляд такого

суб'єкта може бути яким завгодно, аби лише відповідати зовнішнім ознакам законності.

З одного боку – це до певної міри відповідає прагматичним запитам постмодернізму, котрий оперує **домінуючим принципом корисності**, що може бути зрозумілий як консенсус світоглядних установок суспільства і особистості, завдяки яким, остання може досягти максимального успіху за умов відповідності дій потребам соціуму. Відтак, виховання світоглядно-ціннісних орієнтацій в гуманітарному просторі, зокрема – в системі вищої освіти, можна трансформувати в догматизм або моралізм, які неприйнятні для демократичної спільноти.

Разом з тим, сучасне українське суспільство стикається з необхідністю вирішення реальних завдань, що пов'язані з осмисленим рухом в майбутнє, а його можливо здійснювати за умов чіткого розуміння загальнозначущих пріоритетів. В цьому сенсі, гуманітарна сфера, зокрема – сфера освіти та виховання мають бути активно задіяні у визначенні і формуванні конкретних кроків для досягнення спільної стратегічної мети – гуманізації суспільного розвитку та підвищення рівня його безпеки.

Приклад прийняття спільних стратегічних рішень щодо гуманізації всіх сфер суспільного розвитку можна віднайти у заключній доповіді ЮНЕСКО з вищої освіти 1998 р. в якій, зокрема, зазначено, що вища школа повинна сприяти зміцненню громадянських цінностей, що забезпечують виховання молоді в душі тих, які стали підґрунтям демократичної громадянськості, критично та неупереджено аналізуючи і збагачуючи таким чином свій внесок в обговорення стратегічних напрямів розширення перспектив гуманізму [5, с. 11–12]. З цих позицій завдання освіти залишається незмінним і підтверджує мету не лише конструювання вдалого діяча на ринку праці, але й виховання соціально відповідальної особистості, цілі і завдання якої можуть бути осмислено вбудовані в механізм функціонування і розвитку сучасного суспільства.

Розглядаючи питання формування світоглядно-ціннісних орієнтацій і настанов громадян в сучасному вітчизняному гуманітарному просторі, необхідне передусім усвідомлення базових характеристик освіти. А саме, необхідно брати до уваги, що **«освіта» – консервативна система, очевидно, вона являє собою найконсервативніший серед суспільних інститутів, оскільки здійснює, насамперед, культурну орієнтуючу, отже в певному розумінні й ідеологічну функцію, пов'язану з трансляцією суспільного досвіду, накопиченого багатьма поколіннями, які забезпечували тим самим стабільність і безпеку суспільства**.

В цьому зв'язку заслуговує на увагу думка А. Ізвєкова про те, що природні цінності, на яких ґрунтовано освіту, мають відповідати досвіду відповідного соціуму. Навіть, якщо суспільство перебудовується, то освіта повинна мати чіткий світоглядно-ціннісний базис, який формується на століттями випрацюваних цінностях.

Водночас, частина науковців схиляється до думки, що в умовах сьогодення потрібно уникати будь-яких ціннісних систем і налаштовувати суб'єктів освіти на адаптацію до постійно змінюваних культурних умов. Трансформаційний період розвитку суспільства

саме найбільшою мірою символізує таку мінливість і відсутність переваг у світоглядно-ціннісних орієнтирах.

В контексті забезпечення гуманітарної безпеки суб'єктів суспільних відносин, актуальними залишаються питання ціннісного характеру, наприклад: чи є для громадянина сучасної України цінності, що їх ототожнюємо з так званим постмодернізмом, якщо не базовими, то такими, що мають перспективу укорінення в національній світоглядній системі? Як впливає на гуманітарну безпеку суб'єктів суспільних відносин і нації в цілому, система освіти, що передбачає їх адаптацію до сучасних потреб, як головну якість виробленого продукту, тобто суб'єкта освіти з отриманим багажем знань та настанов? При цьому варто зазначити, що не є очевидним те, що постмодернізм, а разом з ним і деконструктивізм цілком притаманні свідомості як сучасних українців, так і громадян Західної Європи.

Бьюкенен, аналізуючи свого часу процеси «розмивання» традиційних християнських цінностей, вказував на комплекс процесів, що визначили духовне життя Західної Європи другої половини ХХ ст. [7, с. 2]. До них вчений відносив «розмивання» традиційних сімейних цінностей, патріотизму і громадянськості, як засад державності, релігії, як духовної підвалини суспільства. Вказані процеси ширші за ідеологічні рамки постмодерну. Вони охоплюють такі рухи, як фемінізм, боротьбу за права національних меншин, антиглобалізм тощо. Означені рухи та ідеології, що їх живлять, зумовлені насамперед специфікою умов життя в країнах Західної Європи. Для України такі рухи, можливо, не є цілком автентичними та нагальними, оскільки в неї є власні специфічні проблеми, що потребують усвідомлення і власних рішень.

Ситуація в Україні подібна до тієї, що склалася в західних державах: система її суспільних цінностей теж перебуває у кризовому становищі, і залишається питання наскільки значущу роль в період розбудови державності відіграє така система, чи поступається вона якісно новій системі цінностей. У цих умовах суб'єкти суспільних відносин відчувають ціннісний вакуум, який за стабільних умов компенсується зверненням до народних традицій.

Постмодернізм як свого роду сучасна ідеологія, розглядає гуманітарну сферу, зокрема, сферу освіти, де формуються базові світоглядно-ціннісні орієнтації, не як ядро, а як дзеркало суспільної ситуації. У цій сфері вирішальну роль відіграють гуманітарні дисципліни, зокрема – література, історія, філософія, культурологія, тому звернення до традиційних цінностей набуває тут більшого значення, ніж в інших сферах.

Звертаючись до традиційних цінностей, ми маємо на увазі не лише громадянські, але й духовно-естетичні цінності вільної особистості, що глибоко закорінені в уявленнях народу, знаходять своє самобутнє втілення в народних традиціях, творчих доробках митців, архетипах української культури [8; 9].

У процесі трансформації суспільних відносин, коли ідеологізовані цінності радянської епохи, до певної міри витіснені на периферію суспільної свідомості, традиційні цінності, мали б стати базовими. Однак така позиція, незважаючи на постійне декларування, потребує системної підтримки з боку митців, науковців,

громадських організацій, держави та інших суб'єктів суспільної дії.

Означений підхід нейтралізує певною мірою, насамперед, антигуманні світоглядно-ціннісні орієнтації, що можуть перетворити громадянина, на *ідеального конформіста, котрий потенційно являє собою об'єкт для маніпуляцій із зовні*. Громадяни, позбавлені національних, у тому числі і духовно-ціннісних орієнтацій, можуть стати за певних обставин потенційними об'єктами небезпеки.

Аналізуючи характер впливу світоглядно-ціннісних орієнтирів епохи постмодерну на гуманітарну безпеку нації, а отже, на формування суб'єктами суспільних відносин відповідальної громадянської позиції, розглянемо моделі поведінкових реакцій ідеальних типів, які склались на підставі вибору настанов, спрямованих на розвиток адаптаційної здатності.

Наукові аспекти з окресленого питання висвітлено, зокрема, в працях О. А. Донських [7].

Зупинимось спочатку на особливостях формування так званого *абсолютного конформіста*, котрий пластично, без значних зусиль перебудовує власні переконання. Такий суб'єкт, як зазначає вищезгаданий учений, практично їх не має, позаяк в цій ролі виступають постійно нові стимули.

Рисунок із сайту: <http://baixacultura.org/cinema-livre-e-com-legendas/>

З іншого боку – постає *ідеальний не конформіст*, який упевнений, що його спосіб життя єдино правильний. При чому він відмовляється не лише від можливостей вільного вибору в подальшому, але і принципово не визнає такого права за іншими.

Щодо характерних особливостей першого типу, необхідно визнати, що певна доля конформізму для виживання та безпеки людини в будь-якому суспільстві є необхідною. Проте, небезпечним симптомом є перетворення конформізму на цінність саму по собі.

В такому разі маємо дезавуацію – зречення не лише громадянських, але й цінностей особистісних, що веде до гальмування розвитку особистості, втрати відповідальної громадянської позиції, зросту небезпек для оточуючих суб'єктів суспільних відносин. Разом з тим, ідеальний конформіст, будучи схильним до бравади власної незалежності, перетворюється на об'єкт маніпуляцій, що узгоджується з відповідними практиками спільнот з нерозвинутими демократіями.

В цьому контексті закономірно виникає інше питання, пов'язане з тим, чи особистість, як така, являє в сучасну епоху постмодерну фундаментальну цінність?

Позитивна відповідь на таке питання збігається з установкою постмодерністської ідеології, що захищає плюралізм заради вільної особистості. Проте, за цих умов, виникає небезпека, коли особистість перетворюється на жертву мінливої плюралістичної суспільної свідомості, головною орієнтацією якої стає політична коректність. Оскільки ознакою плюралістичної свідомості є налаштованість на постійну зміну орієнтирів, то вона, в свою чергу, перетворюється на більш фундаментальну цінність, ніж вільна особистість. Відтак виникає протиріччя, коли суспільство, ідеалом якого є вільна особистість, стає самоцінністю і виступає проти вільної особистості, заради якої воно збудовано. Разом з тим, свобода особистого вибору гарантована лише суспільством і, відповідно, воно повинно визнавати її фундаментальну цінність. Проте суспільство цілковитих конформістів практично не може цього гарантувати. Звідси витікає, що суспільство повинне бути керованим ззовні, і керуватиме ним той, хто має владу, маніпулюючи людьми і матеріальними цінностями.

В даному контексті, доцільно, на нашу думку, проаналізувати взаємозв'язок влади й освіти, що своєю чергою стає базисом у формуванні відповідних світоглядно-ціннісних орієнтацій і настанов. З огляду на це, з'ясуємо, на засаді використання яких ціннісних орієнтирів і настанов здійснюється влада в динамічно мінливому світі сучасної постмодерної епохи, частиною якої є і Україна? За головну соціальну цінність, без якої неможлива побудова справді незалежної демократичної держави, приймемо побудову громадянського суспільства, тобто суспільства відповідальних громадян на підставі вільного вибору відповідальних представників, яким делеговано владу, бо саме відповідальні громадяни забезпечують незалежний і суверенний поступ держави та її гуманітарну безпеку. Своєю чергою громадяни мають права і свободи, гарантовані державою та водночас особисто відповідають перед державою за свої вчинки. Виходячи з цього, владні структури, що є відповідальні за якість освіти, мають підтримувати цінності, на базі яких формується громадянська свідомість. Однак, в зазначених обставинах громадянське суспільство як цілісність потрапляє в рамки традиційних цінностей, тож із позицій постмодернізму влада здійснює певний акт насильства, втручаючись у сферу особистого вибору людини. В результаті отримуємо – що громадянське суспільство повинно мати абсолютних конформістів, які адаптуються до нього так само, як адаптувалися б, наприклад, до конституційної

монархії чи патріархальної общини. Проте громадяни, виховані в такий адаптаційний спосіб, нехтуватимуть можливостями суспільної гарантії свободи вибору, що може привести до цілковитого режиму диктатури.

З іншого боку, традиційна освіта теж налаштує людину на адаптацію до мінливих умов завдяки настанові на безперервну освіту й отримання нових знань. Розглянемо варіант, коли адаптаційний фактор є мінімальним і традиційна система освіти дає чітко визначені обсяг і зміст знань, вибудований на засаді використання якоїсь однієї системи цінностей, і не допускає найменшої можливості сприйняття інших світоглядно-ціннісних систем. У такому разі, це може бути, наприклад, портрет пуританина кінця XVI ст., чи, можливо, революціонера *Павла Корчагіна, тобто людей, переконаних у тому, що їх спосіб життя єдино правильний*. Такі громадяни, очевидно, не можуть бути дійсно відповідальними громадянами через свої переконання – невизнання можливості подальшого вибору ні за самим собою, ні за іншими громадянами. Представлена модель поведінки створює як потенційні, так і реальні загрози гуманітарній безпеці громадян. У процесі подальшої соціалізації суб'єкта суспільних відносин це може виявитися в формах екстремізму і навіть *найрадикальнішої форми – тероризму, в т.ч. електронного тероризму*, який вступає в протиріччя до цілей побудови стабільного демократичного суспільства на засадах творення спільноти відповідальних громадян.

Аналіз вищеописаних моделей спонукає нас до з'ясування можливостей узгодження і поєднання традиційних світоглядних цінностей та свідомого формування особистої громадянської позиції.

Рисунок із сайту: <https://radiotochka.kz/32081-voynny-novogo-tipa-elektronnyy-terrorizm-oruzhie-buduschego.html/>

Європейський досвід у цьому контексті свідчить, що будь-яка традиційна світоглядно-ціннісна система тією чи іншою мірою терпима до переконань і способу життя суб'єктів з іншими, «чужими» світоглядами і відповідними орієнтирами. З одного боку, таке поєднання може бути доцільним через складну демографічну ситуацію в Україні, з іншого боку – традиційна ціннісна система визнає в ідеалі правову рівність усіх членів певних соціальних груп, із розширенням до правової рівності всіх членів суспільства. Таким чином, переконаний революціонер, котрий не визнає ніяких переконань і цінностей, окрім власних – випадок скоріше винятковий.

Інший важливий аспект у з'ясуванні небезпек, пов'язаних із впливом ціннісних домінант сучасного розвитку на традиційну світоглядно-ціннісну систему – це усвідомлення соціальної неоднорідності сучасного українського суспільства. Це приводить до того, що в умовах значного розширення суспільства за майновою ознакою, гуманітарна сфера, зокрема – сфера освіти та громадські інститути, що за своїм статусом повинні бути найбільш консервативними і формувати засади світоглядно-ціннісних орієнтацій, поступово втрачають цю важливу функцію. Разом з тим, світоглядна тенденція постмодернізму, означена постійною зміною орієнтацій, перетворюється сама на настанову. Як зазначає з цього приводу О. А. Донських, – провокаційну роль відіграють ґрунтовані на постмодерністських установах констатації стану справ. Ми можемо знаходити в суспільстві елементи гри й абсурду, ми можемо по-різному інтерпретувати події, тобто розглядати суспільство з постмодерністської точки зору. Проте одна справа – бачити значний елемент гри в процедурі судової тяжби, та зовсім інша справа – почати розглядати суд лише як гру. Яке б громадське значення мав суд, коли б судова процедура стала спортивним змаганням і підсудний був виправданим або звинуваченим лише залежно від рівня ораторської майстерності звинувачувальної чи захисної промови, а дійсна вина підсудного не мала б практично ніякого значення [7, с. 5].

Подібну логіку реалізують і в дискусіях із приводу формування світоглядно-ціннісних орієнтацій, зокрема, в системі освіти. При чому важко незгодитись з тим, що в теперішній час, коли існує вибір підручників, наприклад, з історії, її відповідна концепція відіграє вже не таку суттєву роль, оскільки розуміння предмету залежить у таких умовах, від інтерпретатора тексту більше, ніж саме від останнього.

Значна кількість підручників з літератури також виражає схожу ситуацію. Дискусії з приводу включення чи не включення публікацій певних авторів ведуться в координатах постмодернізму на ідеологічній засаді, при чому ті питання, що стосуються рівня творів і представлені в них світоглядно-ціннісної системи стає під час другорядним. Це можна пояснити тим, що ідеологічна спрямованість визначена більшою мірою не характером самого літературного матеріалу, а поцінуванням історичних періодів у розвитку літератури. Наприклад, посередні за літературним рівнем твори можуть бути представленими в ширшому спектрі на тій підставі, що вони мають відношення до того періоду, який автор підручника вважає важливішим. У наслідок цього класика, що саме і містить найважливіші в ціннісному відношенні твори, стає поняттям нечітким, і практично втрачає значимість пов'язану з формуванням світоглядно-ціннісних орієнтацій. Крім того, принципові постмодерністські настанови, спрямовані на рівноцінність інтерпретацій, зумовлюють перетворення гуманітарних дисциплін на широке світоглядно-ціннісне поле, яке практично не обмежує будь-яких рухів того, хто в ньому перебуває.

Погоджуємося з ученими, котрі говорять про перетворення реалій сучасної української та загалом європейської культури на перепони для збереження традиційного, зокрема, для класичної університетської

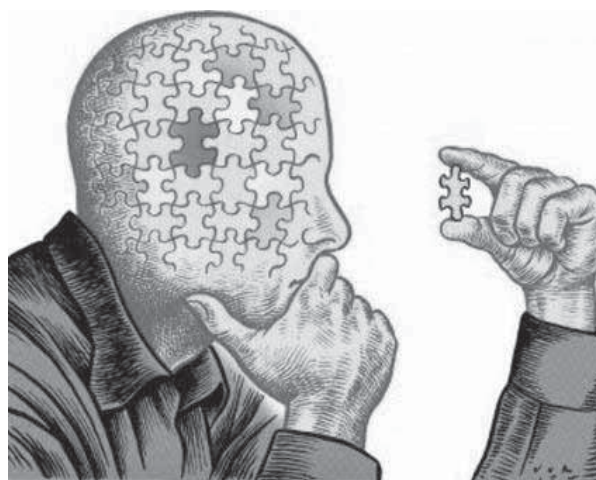
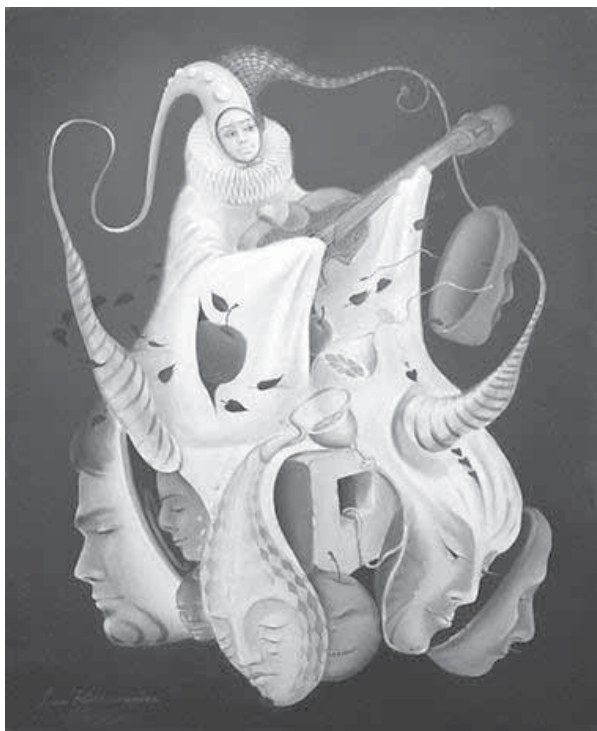

Рисунок із сайту: <http://respublika-lv.su/969-klpove-mislennya-hto-yogo-maye.html>

гуманітарної освіти, націленої на культивування в індивіді суверенного, системного, фундаментального, високо рефлексивного, креативного мислення. Внаслідок цього під впливом маніпулятивної практики з суспільною й індивідуальною свідомістю з боку засобів масової інформації, рекламних агентств і центрів дослідження суспільної думки, комерційних експертних служб тощо, суверенність думки стала ілюзорною. Тотально технологічне, «кнопково-інструментальне» влаштування сучасного життя байдуже до всякої рефлексивності, орієнтує людину на задалегідь задані схеми вирішення ситуативних питань. Стрімко зростаючий вплив на особистість такого потужного телекомунікаційного мультиінформаційного інструменту як Інтернет (особливо соціальних мереж) сприяє вимиванню в індивіда залишків креативних здатностей (так звана «кліпізація» свідомості). Яскраво виражений ігровий початок постмодернізму, формуючи у свідомості людей уявлення про умовний, відносний характер оточуючого світу дискредитує будь-які спроби людини віднайти в цьому світі будь-які риси стійкості, фундаментальності, об'єктивності. Системність як принцип пояснення світу не витримує змагання з ідеєю його (світу) фрагментарності й «уламковості», що стають концептуальним пафосом постмодерністського стану свідомості [10, с. 555].

Таким чином, можемо говорити про існування в українському суспільстві аксіологічного плюралізму, що в сучасних умовах стає настановою, своєрідним світоглядно-ціннісним орієнтиром. Звідси випливає, що головна риса суб'єкта в таких умовах – здатність його до адаптації в умовах повсякчасних змін. Разом з тим безпосередня пряма настанова на таку адаптацію очевидно звужує можливості гуманітарної сфери, зокрема інститутів освіти, гуманітарної складової політики національної безпеки реалізовувати свої функції, пов'язані з підтримкою мотивацій, спрямованих на формування у громадян України національної ідентичності та забезпечення гуманітарної безпеки особистості, котра усвідомлює свою громадянську відповідальність.

І. Пархоменко «Плюралізм»

Потенційна небезпека полягає в тому, що керуючись ідеологічними настановами постмодернізму, про які йшлося вище, індивід може набувати якостей ідеологічно витриманого суб'єкта з відповідними наслідками так само, як і в координатах будь-яких інших ідеологічних течій. Тож регулятором і джерелом формування світоглядно-ціннісних орієнтацій мала б, на наш погляд, бути насамперед не система ідеологічних догм і надуманих цінностей, а культура нації та суспільства в усій сукупності їх елементів і механізмів.

Саме культурні смисли і цінності можуть бути тими органічними компонентами внутрішнього світу особистості, котрі забезпечать істинно гуманну, сутнісно людську спрямованість світоглядного розвитку. Відтак, лише культурна особистість, а не ідеологічно «витриманий» суб'єкт може бути носієм світоглядної культури і джерелом безпеки.

В даному контексті під «культурною особистістю» ми розуміємо такий спосіб життя, котрий його індивідуальність розглядає як свідому життєву творчість, яка базована на традиціях і досвіді життєвого будівництва минулих поколінь, і водночас – у творчому руслі переобляє ці традиції відповідно до сучасних вимог [3, с. 47].

З огляду на вищезазначене, відповідно до сучасних соціокультурних умов, можна говорити про світоглядну культуру здебільшого особистості, сформованою індивідуальністю, позаяк остання передбачає самобутній і творчий підхід до власного буття, формує критичний погляд на загальноприйняті судження про світ і місце в ньому людини. Це надає їй можливості присвоєння родової суб'єктивності як власної та формувати індивідуальну, національну ідентичність і разом з тим, розвиватися як індивідуальний людський суб'єкт, а не діяти лише під тиском зовнішніх, незрозумілих їй сил.

З іншого боку, людина з нерозвиненою індивідуальністю ніби розчинена у власних відносинах з оточенням, які повною мірою визначають її самосвідомість і визначають її соціальну поведінку. *Причому громадянин стає скоріше не суб'єктом, а об'єктом суспільних відносин, в які він включений як функція економічної і політичної системи.* У повсякденній діяльності він реалізує не всезагальні, за суттю суспільні, а власні, індивідуальні випадкові інтереси, проте сформовані не ним самим, а оточуючим середовищем і часто, задовольняє часткові свої потреби. Як зазначає з цього приводу А. В. Азархін, така людина, занурена у буття і розчинена в ньому як окрема частина, елемент, а не мікрокосм, в якому міститься увесь макрокосм суспільного буття. Вона постає індивідуалістом, а не індивідуальністю, тому її буття являє собою дещо зовнішнє відносно культури, яка завжди втілює в собі всезагальні характеристики людського буття. Світогляд такої людини засновано перш за все на її особистому досвіді, що спирається на архетипи буденної свідомості або суспільної психології.

В даному контексті важливо з'ясувати зв'язок такої світоглядної свідомості й культури зі сферою ідеології. З одного боку, якщо світоглядно-ціннісні орієнтації індивіда співпадають з ідеологічними настановами панівної верстви держави, то ці настанови інтегровані з першими в єдине світоглядне утворення. В разі їх неспівпадання індивід, за висловом А. В. Азархіна, грає роль ідеологічно витриманого суб'єкта там, де від нього цього вимагають у відповідності до ідеологічних меж, а насправді залишається у своїй буденній свідомості. Саме це передбачає можливий супротив тиску домінуючої ідеології за наявності протилежної ідеологічної течії, що відображає подібні до індивідуальних прагнень індивіда інтереси. Звідси бере початок псевдореволюційність «сірої маси», що складається з таких індивідуумів [3, с. 48–50].

Таким чином, форми світопереживання індивідів з нерозвиненою індивідуальністю виражені здебільшого опосередковано демонстрацією крайнощів, які превалюють у залежності від певних соціальних умов і можуть бути загрозами безпеці оточуючих суб'єктів суспільних відносин. Такі явища можуть виявлятися у формі недовіри і байдужості до всього, що виходить за межі «житейської мудрості», ґрунтованої на досвіді і непохитній впевненості в правоті власної позиції. З іншого боку – це сліпа віра в ідеали активних ідеологій, які цілеспрямовано впливають на таку свідомість, спрямовуючи її діяльність у потрібному напрямі, що в постмодерністському контексті мають як правило виражену утилітарну забарвленість.

На цій підставі, важливим аспектом гуманітарної складової політики безпеки України є формування умов для всебічного розвитку світоглядної культури і духовності громадян.

Висновок. Аналіз чинників формування світоглядної культури громадян України в так званий постмодерністський період розвитку, дає змогу дійти висновків, згідно яких аксіологічний плюралізм – як домінуюча світоглядна настанова сьогодення, конформізм – як пряма настанова і водночас самоцінність, а також радикалізм – як одна зі світових глобалізаційних тенденцій, що в частині випадків набуває своїх крайніх,

небезпечних форм у вигляді тероризму, призводять до помітного ускладнення формування гуманістичної світоглядної культури, а відтак і світоглядно-ціннісних орієнтацій громадян, спрямованих на підтримку і формування гуманітарної безпеки української нації і світової спільноти в цілому.

Подальші дослідження пов'язуємо з поглибленим осмисленням потенціалу національної та класичної світової культур, творених на різних історичних етапах, а також їх ролі як регулятора і джерела світоглядно-ціннісних орієнтацій в сучасному українському суспільстві.

Список використаних джерел

1. Сурина И. А. Ценности. Ценностные ориентации. Ценностное пространство: Вопросы теории и методологии / И. А. Сурина. – М., 1999. – 183 с.
2. Пироженко В. О. Гуманітарна складова національної безпеки: предмет дослідження та коло основних проблем / В. О. Пироженко // Страт. панорама. – 2005. – №2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=nb1&issue=2005_2.
3. Азархин А. В. Мировоззрение и эстетическое развитие личности / Андрей Виленович Азархин; [Отв. ред. В. П. Михалев]. – К.: Наук. думка: ін-т філософії АН, 1990. – 192 с.
4. XXI век: мир между прошлым и будущим. Культура как системообразующий фактор международной и национальной безопасности / [Под научной ред. О. П. Лановенко]. – К.: Стіло, 2004. – 572 с.
5. Извеков А. И. Педагогические задачи высшей школы эпохи постмодерна / А. И. Извеков // Инновации и образование: Сб. мат. конф. Серия «Symposium». – СПб.: Санкт-Петербургское философское общество, 2003. – №29. – С.65–80. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.anthropology.ru/ru/texts/izvekov/educinnov_09.html
6. Ятченко В. Світоглядні й виховні функції у системі вищої освіти в Україні: чи стане попелюшка королівною? / В. Ятченко // Українознавство. – 2006. – №4. – С.174–177.
7. Донских О. А. Демократии нужны конформисты / О. А. Донских; Центр философии и методологии гуманитарного образования [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nsaem.ru/Structure/Center_of_philosophy_and_methodology_of_liberal_education/New_literature/Articles/?page=2
8. Крымский С. Б. Архетипы украинской культуры / С. Б. Крымский // Вісник НАНУ. – 1998. – №7–8. – С.74–87.
9. Кочура Н. М. Формування світоглядної культури громадян у сучасному українському суспільстві / Н. М. Кочура // Освіта Регіонів. – Вип.5. – ВДК «Україна», 2011. – С.35–42.
10. Щелкунов М. Д. Образование. Постмодерн / М. Д. Щелкунов // Философия. Культура. Гуманизм: история и современность: Материалы междунар. науч.–практ. конф., 9–10 ноябр. 2006 г.: тезисы докл. – Оренбург, 2006. – С.554–556.

References

1. Surina I. A. Cennosti. Cennostnye orientacii. Cennostnoe prost-ranstvo: Voprosy teorii i metodologii / I. A. Surina. – M., 1999. – 183 s.
2. Pyrozhenko V. O. Gumanitarna skladova nacional'noi' bezpeky: predmet doslidzhennja ta kolo osnovnyh problem / V. O. Pyrozhenko // Strat. panorama. – 2005. – №2. [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: http://www.niisp.gov.ua/vydanna/panorama/issue.php?s=nb1&issue=2005_2.
3. Azarhin A. V. Mirovozzrenie i jesteticheskoe razvitie lichnosti / Andrej Vilenovich Azarhin; [Otv. red. V. P. Mihalev]. – K.: Nauk. dumka: in-t filosofii AN, 1990. – 192 s.
4. XXI vek: mir mezhdz proshlym i budushhim. Kul'tura kak sistemoobrazujushhij faktor mezhdunarodnoj i nacional'noj bezopasnosti / [Pod nauchnoj red. O. P. Lanovenko]. – K.: Stilos, 2004. – 572 s.
5. Izvekov A. I. Pedagogicheskie zadachi vysshej shkoly jepohi postmoderna / A. I. Izvekov // Innovacii i obrazovanie: Sb. mat. konf. Serija «Symposium». – SPb.: Sankt-Peterburgskoe filosofskoe obshhestvo, 2003. – №29. – S.65–80. [Elektronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.anthropology.ru/ru/texts/izvekov/educinnov_09.html

6. Jatchenko V. Svitogljadni j vyhovni funkciij u systemi vyshhoij osvity v Ukraini: chy stane popeljushka korolivnoju? / V. Jatchenko // Ukrainoznavstvo. – 2006. – №4. – С.174–177.

7. Donskih O. A. Demokratii nuzhny konformisty / O. A. Dons'kih; Centr filosofii i metodologii gumanitarnogo obrazovanija [Jeletkronnyj resurs]. – Rezhim dostupa: http://www.nsaem.ru/Structure/Center_of_philosophy_and_methodology_of_liberal_education/New_literature/Articles/?page=2

8. Kryms'kyj S. B. Arhetypy ukrai'ns'koi' kul'tury / S. B. Kryms'kyj // Visnyk NANU. – 1998. – №7–8. – С.74–87.

9. Kochura N. M. Formuvannja svitogljadnoi' kul'tury gromadjan u suchasnomu ukrai'ns'komu suspil'stvi / N. M. Kochura // Osvita Regioniv. – Vyp.5. – VDK «Ukrai'na», 2011. – С.35–42.

10. Shhelkunov M. D. Obrazovanie. Postmodern / M. D. Shhelkunov // Filosofija. Kul'tura. Gumanizm: istorija i sovremennost': Materialy mezhdunar. nauch.–prakt. konf., 9–10 nojabr. 2006 g.: tezisy dokl. – Orenburg, 2006. – С.554–556.

Kochura N. N., Ph.D., Associate Professor, Chair of Constitutional, Administrative Law and Social & Humanitarian Disciplines, Open International University of Human Development «Ukraine» (Ukraine, Kiev), island_3000@ukr.net

Humanization of social development: challenges for Ukraine

The humanitarian sphere, in particular, the sphere of education and upbringing must be actively involved in the defining and formation of concrete steps to achieve a common strategic goal – the humanizing of social development and the level increasing of its safety.

The article considers the formation of ideologically-value orientations and directives in the coordinates of the postmodern culture paradigm, as well as their influence on the humanitarian safety of the nation.

Attention is focused on such ideologically-value directives and orientations as axiological pluralism, conformism and radicalism, it is mentioned their impact on the formation of ideological culture, national identity and humanitarian safety of nation.

Keywords: humanitarian sphere, ideological culture, ideologically-value orientations and directives, postmodernism, humanitarian safety of nation, Ukrainian society.

* * *

УДК 21:316.7.

Крисюк І. М.,
аспірантка кафедри культурології
та релігієзнавства, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова
(Україна, Київ), inniss@ukr.net

ІДЕОЛОГЕМА «КИЇВ – ДРУГИЙ ЄРУСАЛИМ» В УКРАЇНСЬКОМУ РАДИКАЛЬНОМУ НАЦІОНАЛІЗМІ

Короткий аналіз творчої спадщини українських радикальних націоналістів (кінець XIX – середини XX ст.), зокрема Дмитро Донцов та Юрій Липа.

Метою статті є дослідження інформаційного навантаження та значення ідеології «Київ – Другий Єрусалим» у працях українських радикальних націоналістів.

У дослідженні використані методи аналізу та синтезу, порівняння та синтезу, описові та аналітичні.

Ідеологія «Київ – Другого Єрусалиму» у творчості українських націоналістів кінця XIX – середини XX ст. Використовується для підтвердження історичної безперервності розвитку українців як політичної нації.

Духовно-релігійним центром є Київ як «Вічне місто» – колиска державності, яка сформувала особливий «княин» як лідерів духовності та культури в сусідніх країнах. Українські націоналісти намагалися передати цю місію нащадкам духовної спадщини Києва.

Їх метою було відмовитися від московського духовного і державного поневолення та будівництва незалежної держави, центром якої буде «апостольський замок» – Київ.

Ключові слова: ідеологема, «Київ – Другий (Новий) Єрусалим», український радикальний націоналізм, українська релігійна ідеологія, «богообране» місто.

Ідеологема «Київ – Другий (Новий) Єрусалим», згідно якої Київ є святим містом для православного слов'янського світу, як є Єрусалим для всіх християн, встановила значення Києва як колиски християнства у Східній Європі, заклала ґрунт для формування ідеї сакральності державності Київської Русі, а згодом і української держави. Завдяки усвідомленню статусу